

DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE (DEX³). PROPUNERI STRUCTURALE

CRISTIAN MOROIANU

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române/
Universitatea din București
cristian.moroianu@litere.unibuc.ro

Cuvinte-cheie: *dicționar, structură, variante, etimologie, public-țintă.*

Keywords: *dictionary, structure, variants, etymology, target audience.*

DE CE ESTE NEVOIE DE UN NOU DEX

Dicționarul explicativ al limbii române reprezintă lucrarea lexicografică cea mai cunoscută și mai consultată de către publicul românesc de la apariția ei și până astăzi, fiind, în același timp, considerată autoritatea oficială în materie de vocabular, reflex al școlii lingvistice academice de la București. Corpusul cuprins în DEX acoperă lexicul limbii române în întreaga sa varietate cronologică, geografică și stilistică, sinteză reprezentativă a tuturor epocilor, zonelor și domeniilor vocabularului, cu accent pe cuvintele care constituie, pe de o parte, fondul curent al limbii, pe de altă parte, fondul cultural-științific al acesteia și, în sfârșit, care constituie modul de reflectare lingvistică a evoluției societății pe parcursul istoriei sale. În scurta prefață la prima ediție (1975), autorii consideră DEX-ul „ca un cuprinzător repertoriu lexical”, care „înregistrează și explică foarte multe cuvinte, sensuri și unități frazeologice noi, ivite în uzul limbii române cu deosebire în ultimele două decenii”. În esență, DEX-ul este, după opinia noastră, dicționarul de referință al vorbitorilor de română, care se raportează la el cu o încredere absolută („așa zice DEX-ul”) în ceea ce privește corectitudinea formală și semantică a cuvintelor și, eventual, a unităților frazeologice în care acestea apar. De aceea, responsabilitatea redactorilor acestei lucrări lexicografice trebuie să fie foarte mare, cu atât mai mult cu cât DEX-ul este valorificat atât în practica de predare-învățare, cât și în cea de evaluare în sistemul nostru educațional. Nu de puține ori, acest dicționar explicativ de uz general este citat ca autoritate fără concurență în presă, în administrație sau în sistemul juridic, fapt care îi certifică statutul de „opera absolută”.

Realizarea DEX-ului se datorește lexicografilor de la Institutul de Lingvistică al Academiei Române din București, coordonați, pentru prima ediție (DEX¹ 1975), de acad. Ion Coteanu, Mircea Seche și Luiza Seche și, pentru ediția a doua, de

aceiași Ion Coteanu și de Lucreția Mareș (DEX² 1996). Edițiile anterioare ale DEX-ului au cunoscut, în intervalul 1975–2019¹, diverse modificări, care au avut în vedere mai ales componenta cantitativă (lexico-frazeologică) și unele actualizări impuse de adecvarea la orizontul de așteptare al unor grupuri sau categorii de persoane (vezi, spre exemplu, reevaluarea unor cuvinte „sensibile”). Intervalul de aproape o jumătate de secol de la prima ediție și până astăzi necesită, în mod obiectiv, o reevaluare atât a structurii, cât și a conținuturilor dicționarului, date fiind îmbogățirea și diversificarea extraordinare ale lexicului și frazeologiei românești cu precădere în ultimele trei decenii și normalitatea integrării instrumentului lexicografic reprezentativ al limbii noastre în rândul dicționarelor actuale similare ale celorlalte limbi de cultură și de civilizație.

Începând cu anii 1990 ai secolului trecut, odată cu schimbarea regimului politic din România și cu orientarea societății noastre spre nivelul de dezvoltare socioeconomică care caracterizează societățile europene dezvoltate, vocabularul și frazeologia românească au cunoscut o firească și dorită redimensionare, atât cantitativă, cât și calitativă. Astfel, au pătruns în română, într-un interval relativ scurt, cuvinte și unități frazeologice care denumesc noutățile referențiale sau conceptuale reflectând variate și multiple aspecte ale dezvoltării economice (din comerț, industrie, afaceri, mass-media, turism etc.) și politice, ale funcționării administrației sau justiției, ale domeniilor lumii mondene (modă, hobby-uri) sau ale divertismentului (sport, spectacole) etc., necunoscute sau foarte puțin cunoscute în epoca regimului comunist. Contactele reluate cu cele mai îndepărtate colțuri ale lumii au permis împrumutarea, inclusiv directă, a unor cuvinte sau construcții din cele mai variate domenii, de obicei reprezentative pentru societățile și culturile de unde provin: produse culinare italiene, spaniole, grecești sau orientale în sensul mai larg (arabe, chineze, indiene, japoneze etc.), nume de îmbrăcăminte sau de obiceiuri „exotice”, nume de sporturi tradiționale (spre exemplu, diverse arte marțiale) etc. Tot ce se întâmplă în lumea actuală pătrunde, datorită mass-mediei, în toate limbile aflate în conexiune și devine un bun lingvistic al tuturor: *paparazzi*, *tsunami*, *talibani*, *gossip*, *sari*, *burca*, *tsatsiki*, *marine*, *SUV*, *resort*, *lockdown*, *blog* etc. Numeroase asemenea noutăți lingvistice au intrat în circulația curentă și au devenit cunoscute și folosite de către majoritatea vorbitorilor (cu diferențe determinate de nivelul de vârstă, de mediu sociocultural, de educație etc.) și, din acest motiv, prezența cel puțin a unora dintre ele într-un dicționar explicativ de uz general este cerută și așteptată cu necesitate. De asemenea, libertatea de exprimare obținută începând cu ultimul deceniu al secolului trecut a stat și stă în continuare la baza creării prin mijloace interne a unor cuvinte inedite, personale, obținute prin procedee analogice dintre cele mai originale, creații care au ca intenție subiectivă surpriza și expresivitatea. Libertatea oferită de structura maleabilă a limbii noastre

¹ Varianta din 2019 a fost realizată sub coordonarea Monicăi Busuioc, dar a rămas în formă nepublicată.

inovațiilor lexicale a fost intens valorificată în exprimarea liberă, lipsită de o cenzură (auto)impusă, mai ales în condițiile permise de comunicarea mediată de mijloacele online, ceea ce a dus, în bună măsură, la relativizarea – cu efecte nedorite – a granițelor (altădată clare) între diverse tipuri de comunicare. Nu în ultimul rând, influența tot mai mare a politicilor globalizante se reflectă și la nivelul limbajului, fiind împrumutate sau calchiate numeroase unități sau modele lingvistice din limba engleză, devenite, de altfel, un bun comun al vorbitorilor de astăzi. Toate aceste realități ale epocii actuale ne fac să ținem cont de importanța pe care o dau vorbitorii la un anumit moment reflexelor lexicale ale acestora și să le acordăm statutul de cuvinte-întrare într-un dicționar de tipul celui discutat acum, din rațiuni de frecvență, necesitate sau relaționare cu alte cuvinte deja existente în limbă. Un vorbitor mediu de limbă română are dreptul să caute – și, mai ales, să găsească – în dicționarul în care are cea mai mare încredere informații credibile privitoare la cuvinte de existența cărora se lovește (aproape) zi de zi: ce înseamnă ele exact, cum s-au adaptat grafic și morfologic la structura limbii, cum se pronunță, ce eventuală libertate formală li se conferă sau în ce construcții se integrează etc.

Din toate aceste motive, corpusul noului DEX trebuie să reflecte, progresiv, starea lexicului limbii române din actuala lui fază de evoluție, cu menținerea acelor unități substanțiale și reprezentative pentru evoluția socioeconomică și istorico-culturală a societății noastre și cu evidențierea echilibrată a stadiului actual. DEX-ul nu este un dicționar al limbii vechi (vezi dicționarele de arhaisme) și nici un dicționar dialectal (vezi atlasele, dicționarele sau glosarele regionale), nu este un dicționar al cuvintelor speciale sau „marginale” (vezi dicționarele sectoriale sau de argou) și nici un dicționar al efemeridelor lexicale sau al neologismelor terminologice de maximă specializare, ci trebuie să fie un dicționar-sinteză care să cuprindă componentele reprezentative ale tuturor acestor zone ale vocabularului, caracterizate de rațiuni istorice, educaționale și culturale, de gradul extins de cunoaștere și de întrebuințare (inclusiv în interiorul unor medii sau domenii cu deschidere către exterior) și de o anumită integrare în structura limbii.

Ca dicționar academic reprezentativ și responsabil adresat marelui public, DEX-ul trebuie să conțină toate acele cuvinte și, complementar, unități frazeologice care constituie fondul substanțial al limbii române standard, a căror cunoaștere și înțelegere sunt necesare unui public cel puțin mediu instruit sau pe cale de instrucție sau aflat în măsură să apeleze la o autoritate academică pentru anumite certificări (atât unități lingvistice din fondul principal lexical, mai vechi sau mai noi, studiate în școală, din fondul cultural substanțial, cât și cele care caracterizează etapa actuală de evoluție a limbii, cu relativ mare frecvență, impact și justificare stilistică sau referențială), în general expresia lingvistică a tot ceea ce presupune funcționarea și gradul de evoluție ale societății și culturii românești până astăzi.

În egală măsură, gestionarea DEX-ului de către responsabilii săi trebuie să țină cont și de modul în care sunt construite și actualizate dicționarele explicative reprezentative ale limbilor moderne la care, prin tradiție, ne raportăm. În actuala

etapă de dezvoltare, marcată de conexiunea accesibilă și constantă între limbile lumii prin intermediul Internetului, comparația între realizările lexicografice la nivelul diverselor limbi și culturi obligă la un efort de sincronizare a rezultatelor noastre cu cele similare (măcar) din lexicografia europeană. Dicționare ca *Le Grand Larousse Illustré 2022* sau *Le Petit Robert de la langue française 2022*² pentru limba franceză, *Il Grande dizionario italiano dell'uso* di Tullio De Mauro, UTET, 1999, *Il Devoto-Oli. Vocabolario della lingua italiana 2012*, a cura di Luca Serianni e Maurizio Trifone, Milano, Le Monnier, *Grande dizionario della lingua italiana*, Garzanti Editore, nuova edizione 2010³ etc. pentru limba italiană, *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, la 23ª edición (2014)⁴ pentru limba spaniolă sau dicționarele online <https://www.merriam-webster.com/>, <https://www.oed.com/>, <https://dictionary.cambridge.org/> etc. pentru limba engleză reprezintă realizări lexicografice reprezentative, atât variantele tipărite, cât și cele online oferind cititorilor instrumente complete, eficiente, atractive și antrenante pentru o imagine cât mai elocventă asupra limbilor respective.

Existența, de aproape două decenii, a site-ului dexionline (<https://dexonline.ro/>), care reprezintă „transpunerea pe internet a unor dicționare de prestigiu ale limbii române”⁵, inclusiv a unor ediții anterioare ale DEX-ului (1996 și 2009), și succesul evident de care s-a bucurat acest proiect în rândul utilizatorilor, atât lingviști, cât și nelingviști, demonstrează fără nicio urmă de îndoială necesitatea lansării din partea Academiei a unei ediții aduse la zi a acestui dicționar, într-o concepție cât mai apropiată de nivelul lexicografiei actuale europene, caracterizată de informații actuale, prezentate într-o manieră atractivă și ușor de consultat. Eforturile predecesorilor noștri de a îmbunătăți DEX-ul, deși laudabile, au urmat vechea structură, fără vreo preocupare particulară pentru realizarea unei actualizări substanțiale, în primul rând de concepție. Dezvoltarea bazelor de date, accesul liber la surse online din cele mai variate domenii și reflectarea aproape sincronică la nivelul limbii a tot ceea ce apare, se produce și se petrece în viața oamenilor din întreaga lume constituie avantaje incontestabile și obiective pentru cercetătorii lexicografi de astăzi, a căror sarcină principală trebuie să fie permanenta actualizare a vocabularului și a frazeologiei aferente, în acord cu dezvoltarea societății din care fac parte și cu diversificarea formelor de manifestare ale membrilor ei.

CARE SUNT LIPSURILE ACTUALULUI DEX

În primul rând, principalului nostru dicționar de uz general îi lipsește un material simplu și atractiv de explicare a structurii existente, cu sugestii de folosire.

² Vezi și <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>.

³ Vezi și <https://www.treccani.it/vocabolario/>.

⁴ Ediția online este consultabilă la adresa <https://dle.rae.es/>.

⁵ Așa cum este considerat, cu sinceritate, de realizatorii lui, vezi <https://wiki.dexonline.ro/wiki/Informații>.

Această componentă este absolut obligatorie cel puțin din două puncte de vedere: a) ea reprezintă „manualul de utilizare” în cunoștință de cauză a conținutului lexicografic, în condițiile în care acesta se bazează pe convenții asumate de către redactori și în general cunoscute publicului educat, dar nu sunt suficient de clare pentru utilizatorii obișnuiți, de vârste și din medii diferite, de obicei interesați mai degrabă de conținuturi decât de structurarea lor formală; b) reprezintă o practică obișnuită în realizarea marilor opere lexicografice aparținând principalelor culturi europene. Atât criteriul practic, cât și criteriul încadrării într-o experiență confirmată de dicționare moderne dintre cele mai cunoscute fac necesară luarea în considerare a unui asemenea material introductiv care să explice, într-o formă accesibilă și, în măsura posibilului, atractivă convențiile de bază care vor sta la baza noului DEX.

În al doilea rând, DEX-ului îi lipsește o regularitate a actualizării corpusului lexical, determinată de dinamica firească a vocabularului și a frazeologiei românești și, mai ales, o implicare instituțională a realizării acestei actualizări, care să presupună monitorizarea inovațiilor lexicale și frazeologice și realizarea unor criterii pentru includerea lor în dicționar. Pentru punerea în practică a acestora, este necesară o concepție asumată asupra trăsăturilor unui dicționar explicativ reprezentativ de uz general, care să valideze îmbogățirea corpusului cu noi unități lexicale și care să asigure echilibru și o anumită stabilitate în timp a cuvintelor nou introduse, cuvinte care să reflecte concepte, realități și manifestări ale vieții publice ale societății. Ritmul de actualizare a DEX-ului trebuie stabilit la intervale regulate, modificabile în funcție de evenimentele de (mare) interes care afectează într-o formă substanțială societatea. Este necesară, așadar, o altă abordare a dinamicii lexicale, care să țină cont de factori precum mediul de utilizare, gradul de cunoaștere și de întrebuințare, frecvența și diversitatea stilistică a cuvintelor etc. Asumarea unor noi cuvinte în DEX are rațiuni educaționale, responsabilități socio-profesionale și culturale.

În al treilea rând, DEX nu a ținut cont de starea și de evoluția dicționarelor similare din principalele limbi moderne, care i-ar fi putut oferi modele structurale substanțiale. Nu există niciun motiv particular ca acest dicționar să rămână în urma operelor lexicografice explicative reprezentative din Franța, Italia, Spania sau din Marea Britanie, a căror dezvoltare sincronică cu mersul societății se datorește atât resurselor investite în realizarea lor, cât și mediului competitiv căruia trebuie să îi facă față. Din aceste puncte de vedere, simpla certificare academică a DEX-ului nu poate explica rămânerea lui în urmă prin comparație cu piața lexicografică europeană, dominată de spirit competițional și de dorința de a atrage cât mai mulți utilizatori, atât pentru varianta tipărită, cât și, mai ales, pentru varianta online. De aceea, este necesară transformarea lui într-o lucrare care să atragă prin format, să prezinte încredere prin echilibru structural și prin relevanța conținutului și să devină într-adevăr un punct de referință, asemănător operelor similare din lexicografia europeană (Le Robert, Larousse, Garzanti, Sabatini-Coletti, Oxford etc.).

STRUCTURA ACTUALĂ A DEX-ULUI

În aceeași scurtă prefață din 1975, se precizează că „definirea și explicarea cuvintelor, ca și distribuirea sensurilor, respectă principiile introduse în lexicografia românească de Institutul de lingvistică (Sic!) din București”. Construit pe structura a două dicționare anterioare (simplificată, în mod nefericit, din punct de vedere structural, în cazul DLRLC 1955–1958, dar ameliorată, atât calitativ, cât și calitativ, prin comparație cu DLRM 1958), actualul DEX continuă în mod decent, cu minime (și, pe alocuri, nejustificate) modificări, „tradiția” lexicografică a mijlocul secolului al XX-lea, situație care poate fi arătată prin următoarele exemple comparative:

ABDOMÉN, *abdomene*, s.n. Parte a corpului, între torace și centura pelviană, în care se găsesc stomacul, ficatul, pancreasul, splina, rinichii și intestinele; pânțece, burtă, foale. Din fr., lat. **abdomen**. (1975/1984) / **ABDOMÉN**, *abdomene*, s.n. 1. Parte a corpului, între torace și centura pelviană, în care se găsesc stomacul, ficatul, pancreasul, splina, rinichii și intestinele; pânțece, burtă, foale. 2. (Biol.) Partea posterioară a corpului la artropode. – Din fr., lat. **abdomen**. (1996–2016)

ABSOLÚT, -Ă, *absoluți, -te*, adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care este independent de orice condiții și relații, care nu este supus nici unei restricții, care nu are limite; necondiționat, perfect, desăvârșit. ✧ *Monarhie absolută* = formă de guvernământ în care puterea legislativă, puterea executivă și cea judecătorească se află în mâinile monarhului; monarhie în care suveranul are puteri nelimitate. ♦ (Substantivat, n.; în idealismul obiectiv) Principiu veșnic, imuabil, infinit, care ar sta la baza universului. ✧ (În filozofia idealistă) *Spirit absolut, idee absolută* sau *eu absolut* = presupus factor de bază al universului, identificat cu divinitatea. 2. (Despre fenomene social-economice, în legătură cu noțiuni de creștere sau de scădere cantitativă) Considerat în raport cu sine însuși și nu în comparație cu alte fenomene asemănătoare; care se află pe treapta cea mai de sus. ✧ *Adevăr absolut* = adevăr care nu poate fi dezmințit. 3. (Mat.; despre mărimi) A cărei valoare nu depinde de condițiile în care a fost măsurat sau de sistemul la care este raportat. ✧ *Valoare absolută* = valoarea aritmetică a rădăcinii pătratului unei mărimi. 4. (Lingv.; în sintagma) *Verb absolut* = verb tranzitiv care are complementul neexprimat, dar subînțeles. **II.** Adv. (Servește la formarea superlativului) Cu totul, cu desăvârșire; exact, întocmai, perfect. *Argumentare absolut justă*. ✧ (Întărind un pronume sau un adverb negativ) *N-a venit absolut nimeni*. Din lat. **absolutus** (cu sensurile fr. **absolu**) (1975/1984) / **ABSOLÚT**, -Ă, *absoluți, -te*, adj., s.n., adv. **I.** **1.** Adj. Care este independent de orice condiții și relații, care nu este supus nici unei restricții, care nu are limite; necondiționat, perfect, desăvârșit. ✧ *Monarhie*

absolută = formă de guvernământ în care puterea legislativă, puterea executivă și cea judecătorească se află în mâinile monarhului; monarhie în care suveranul are puteri nelimitate. **2.** S.n. Principiu veșnic, imuabil, infinit, care, după unele concepții filozofice, ar sta la baza universului. ✧ (Fil.) *Spirit absolut, idee absolută* sau *eu absolut* = factor de bază al universului, identificat cu divinitatea. **3.** Adj. (Despre fenomene social-economice, în legătură cu noțiuni de creștere sau de scădere cantitativă) Considerat în raport cu sine însuși și nu în comparație cu alte fenomene asemănătoare; care se află pe treapta cea mai de sus. ✧ *Adevăr absolut* = adevăr care nu poate fi dezmințit. **4.** Adj. (Mat.; despre mărimi) A cărei valoare nu depinde de condițiile în care a fost măsurat sau de sistemul la care este raportat. ✧ *Valoare absolută* = valoarea aritmetică a rădăcinii pătratului unei mărimi. **5.** Adj. (Lingv.; în sintagma) *Verb absolut* = verb tranzitiv care are complementul neexprimat, dar subînțeles. **II.** Adv. (Servește la formarea superlativului) Cu totul, cu desăvârșire; exact, întocmai, perfect. *Argumentare absolut justă.* ✧ (Întărind un pronume sau un adverb negativ) *N-a venit absolut nimeni.* – Din lat. **absolutus**, fr. **absolu**. (1996–2016)

ABSORBÍ, absórb, vb. IV. Tranz. 1. A suge, a înghiți, a încorpora o substanță etc. ♦ A reține o parte din particulele sau din energia radiantă care cade pe un corp. 2. Fig. A preocupa în mod intens; a captiva. – Din fr. **absorber** (după **sorbi**). (1975–2016)

După cum se poate observa din exemplele de mai sus, diferențele structurale dintre prima ediție a DEX-ului și ultima publicată, deci într-un interval de peste patru decenii, sunt cu totul irelevante. Autorii au păstrat structura „tradițională” asumată odată cu prima ediție și s-au concentrat mai degrabă pe conținuturi, acolo unde au considerat necesar, atât din punctul de vedere al configurației semantice a cuvintelor, cât și din punctul de vedere al adăugării de noi unități lexicale. În esență, cu minime intervenții, structura unui articol de dicționar are următoarele componente: 1. cuvântul-titlu, 2. categoria/categoriile lexico-gramaticală/-e, 3. succesiunea sensurilor/subsensurilor, de la cele principale la cele derivate, precedate de mărci de uzaj și urmate de sinonime + unitățile frazeologice aferente (locuțiuni și expresii), evidențiate prin semne și/sau indicații de uzaj, 4. eventuale indicații de pronunțare, 5. variante și 6. etimologie.

PROPUNERI STRUCTURALE

1. Propuneri generale (de formă și de conținut)

1.1. O primă propunere, absolut necesară și care ar compensa cu succes unul dintre lipsurile edițiilor anterioare, este prezentarea explicită, schematică și relevantă a structurii dicționarului, după modelele prezente în dicționarele reprezentative de

tip Garzanti, pentru italiană, sau de tip Larousse, pentru limba franceză. Convențiile principale privesc:

a) trecerea în revistă, în ordine alfabetică (cu statutul de „intrare”, cuvânt-titlu sau leamă) a variantei lexicale recomandate de normele în vigoare ale limbii literare, confirmate de corespondentele lor din DOOM de asemenea în vigoare sau, în situația – așteptată și firească – a atestării unor cuvinte inexistente în DOOM, a variantei care corespunde criteriilor structurale ale limbii noastre atât ca modalitate de construcție internă, cât și ca manieră de adaptare a etimonului extern sau de respectare a criteriilor de echivalență formală între o creație mixtă și modelul său, de asemenea extern. Ca atare, utilizatorii trebuie să considere ca formă normată/literară exclusiv pe cea reprezentată de „intrările de dicționar”, și nu eventuale alte variante ale lor care, deși sunt prezente, cu diverse explicații, în cuprinsul unui articol, nu stau pe același plan cu varianta-literară, considerată ca punct de referință la nivelul limbii;

b) încadrarea morfologică a cuvântului-titlu, cu explicarea manierei de prezentare și a eventualelor aparente neconcordanțe între diversele părți de vorbire: spre exemplu, în cazul substantivelor, se indică pluralul unic numai atunci când există posibilitatea structurală a unei alte forme de plural (spre exemplu, în cazul substantivelor feminine sau neutre, eventual al unor masculine problematice din acest punct de vedere) sau un plural dublu (fie în variație liberă, fie în relație de paronime etimologice specializate din variante); în cazul substantivelor masculine și feminine animate, se indică, prin convenție, ambele forme „moționale” ale aceluiași cuvânt, deși, din punct de vedere lexicologic, ele reprezintă unități lexicale diferite; în cazul substantivelor, animate sau neanimate, care se folosesc inclusiv ca adjective sau în cel al adjectivelor care se folosesc și substantival, cele două părți de vorbire sunt indicate imediat după forma (multiplă) a unității-intrare, în ordinea frecvenței de utilizare (confirmată, de regulă, istoric), fiind reluate, succesiv, înaintea sensurilor și utilizărilor aferente;

c) explicarea indicilor prezenți atât la cuvintele-intrare (care marchează relația de omonimie), cât și la cuvintele din explicațiile semantice (unde marchează, de asemenea, omonimia);

d) explicarea succesiunii sensurilor, realizată în funcție de frecvența și gradul de cunoaștere a sensurilor principale, urmate, în aceeași logică, de cele secundare sau derivate, între care eventuale diferențe de statut sunt marcate prin semne convenționale (spre exemplu, prin romburi, la rândul lor goale sau pline). Toate aceste marcaje trebuie explicate punctual.

e) explicarea tipurilor de variante exemplificate între croșete, cu necesare informații de ordin diacronic, diatopic sau diastratic; marcarea explicită a diferențelor între o eventuală variantă literară liberă, concurentă admisă de normă a formei-tip, și celelalte variante, considerabile, prin convenție, neliterare;

f) explicarea modalităților de diferențiere a originii cuvintelor: lat. = cuvânt moștenit; din lat., din fr., din it., din bg., din scr. etc. = cuvânt împrumutate; din ...

+ ..., după modelul lat. ..., fr. ... etc. = calc lexical de structură morfematică; din lat. .../ lat. ..., cu sensuri după fr. sau engl. ... = calc lexical de structură semantică etc.

1.2. O a doua propunere este prezentarea trăsăturilor generale ale dicționarului, continuată cu date despre sursele și criteriile de realizare a corpusului (explicate), respectiv de ce sunt prezente/menținute unele cuvinte și absente/scoase altele, de ce sunt trecute unele variante și nu altele, care este concepția referitoare la omonimie sau la neologismele recente, ce relevanță are corelarea cuvintelor-intrare cu corespondentele lor din DOOM (aspectele formale) și cu cele din dicționarele academice (DLR și DELR: aspectele privitoare la variația formală și la etimologie) și, în egală măsură, diferențele față de acestea, în concordanță cu utilizatorii DEX-ului. Spre exemplu, de ce trebuie menținute substantivul *brânci*, pluralul arhaismului moștenit *brâncă*² (prezent astăzi în expresii populare și bază pentru derivate uzuale), maghiarismul *bănat* sau grecismul *babacă* (a căror prezență în literatură face necesare explicații privitoare la originea și la sensurile lor) sau creații interne ca *baborniță*, *bobotaie*, *brotan*, *a se bursuca* etc., interesante atât prin modul de formare, cât și prin gradul lor de expresivitate etc. Similar, care sunt rațiunile pentru care nu ar trebui incluse – cel puțin deocamdată – în DEX cuvinte pătrunse azi în medii restrânse și cu mari „șanse” de a se pierde mâine, de tipul unor englezisme ca *a kidnapa* sau *a kilări*, al unor derivate ca *băsescian* sau *iliescian*⁶, al unor termeni ca *filocenogeneză*, *flabeliped* sau *gastropilorectomie* etc.⁷

2. Propuneri punctuale

2.1. Prima propunere vizează **corelarea formei cuvântului-intrare cu cea/cele recomandate în DOOM**³ (i.e. adăugarea variantelor literare de pe poziția a doua din DOOM). Considerăm importantă această corelare din cel puțin următoarele două motive: a) DEX-ul trebuie să fie un dicționar explicativ reprezentativ, ale cărui recomandări normative să aibă caracter oficial, în măsură să arate utilizatorilor de toate vârstele și din toate categoriile cel puțin mediu instruite care sunt formele-tip (fonetice, accentuale, morfologice și grafice)⁸ literare și b) să devină clar pentru aceeași utilizatori că există diferențe de statut istoric și sociocultural între variantele literare libere, aflate în concurență într-o anumită etapă de evoluție istorică, și variantele poziționate la sfârșitul articolului, neliterare la momentul actual, dar care au coexistat, la un moment dat, în liberă concurență, cu diverse explicații (de natură lingvistică sau extralingvistică).

Astfel, spre exemplu, ceea ce în actuala ediție apare în felul următor⁹:

⁶ Pentru numeroasele creații circumstanțiale de acest fel, vezi ICSO (2020), instrument util pentru configurarea bazei lexicale a noului DEX.

⁷ Locul acestor cuvinte este în dicționarele de cuvinte recente sau în cele ale diverselor terminologii științifice.

⁸ Nu vor fi preluate din DOOM modalitățile de silabare și nici formele de G/D ale substantivelor sau formele flexionare verbale, altele decât cea a formei-tip.

⁹ Formulă rămasă identică încă din 1975.

BÚLDOG, buldogi, s.m. Rasă de câini cu trupul îndesat, cu cap mare, bot turtit, falca de jos proeminentă și cu labe scurte și groase; mops. [Acc. și: *buldóg*] – Din fr. *bouledogue*,

ar putea să arate:

BÚLDOG/BULDÓG, buldogi, s. m. Rasă de câini cu trupul îndesat, cu cap mare, bot turtit, falca de jos proeminentă și cu labe scurte și groase; mops. – Din fr. *bouledogue*, engl. *bulldog*.

În același mod, spre exemplu,

CÓCKTAIL, *cocktailuri*, s.n. 1. Amestec de băuturi alcoolice cu ingrediente. 2. Recepție de proporții mai modeste. [Pr.: *cócteil*. – Var.: *cocteil*] – Din engl., fr. *cocktail*,

ar putea arăta

CÓCKTAIL/CÓCTEIL, *cocktailuri/cocteiluri*, s.n. 1. Amestec de băuturi alcoolice cu ingrediente. 2. Recepție de proporții mai modeste. – Din engl. *cocktail*.

2.2. Tot după modelul DOOM-ului, este recomandabilă **indicarea – imediat după forma/formele-intrare, a modalității de pronunțare [în cazul cuvintelor străine care se pronunță altfel decât se scriu]**, în așa fel încât utilizatorii să știe nu doar cum se scrie, ci și cum se citesc anumite intrări. Spre exemplu, un cuvânt englezesc ca *lady*, actualmente tratat în DEX sub forma

LADY, *lady*, s. f. Titlu dat în Anglia soției unui lord sau a unui cavaler; *p. ext.* doamnă nobilă din Anglia. ♦ Eпитet dat unei femei distinse, manierate. [Pr.: *lédi*]¹⁰ – Cuv. engl.,

poate apărea în următoarea versiune:

LADY, *lady* [*leīdi*] s.f. Titlu dat în Anglia soției unui lord sau a unui cavaler; *p. ext.* doamnă nobilă din Anglia. ♦ Eпитet dat unei femei distinse, manierate. Din engl. *lady*.,

cu argumente care țin de a) tradiția dicționarelor europene, care indică modalitatea de pronunțare a împrumuturilor similare imediat după formele-intrare¹¹ și b) eficiența percepției imediate a modalității recomandate de pronunțare. La fel, vezi

BUSINESS, *businessuri* [*bíznis*] s.n. 1. Afacere. 2. Ocupație, muncă.– Din engl. *business*.

¹⁰ Maniera de pronunțare, absentă în prima ediție, a fost introdusă în cea de a doua.

¹¹ Vezi <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lady>, <https://www.treccani.it/vocabolario/lady>, <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/lady>, <https://www.duden.de/rechtschreibung/Lady> etc.

KETCHUP [*chéčap*] s.n. Sos picant preparat din suc de roșii, oțet și mirodenii. – Din engl. *ketchup*.

SÉLFIE, *selfie-uri* [*sélfi*] s.n. Autoportret fotografic digital realizat, de regulă, în vederea distribuirii pe rețelele de socializare. Din engl. *selfie*. etc.

2.3. În descrierea structurii semantice, este de menținut desfășurarea sensurilor în funcție de fiecare categorie gramaticală, cel/e principal/e (uzual/e) (notate cu [1], [2], [3] etc.), urmate, dacă/unde este cazul, de cele secundare (analogice sau figurate, indiferent de cronologia lor, marcate cu un semn distinctiv), cu indicarea mărcilor de uz (dacă este cazul) și de sinonimele uzuale. Pentru economie și pentru menținerea tradiției noastre lexicografice, vom trata sub același titlu omonimele lexico-gramaticale create prin conversiune internă (s.m. și f. din adj., adv. din adj., adj. invar. din subst. etc.), cu indicarea unor eventuale modele externe. Fiind vorba de un dicționar sincron, se va acorda prioritate sensurilor celor mai cunoscute și mai frecvent întrebuințate, celelalte fiind tratate într-o succesiune care să mențină o relativă unitate și coerență a diverselor modificări semantice petrecute de-a lungul timpului. În felul acesta, se va încerca o corelare a succesiunii diacronice a sensurilor, specifică dicționarilor istorice, cu situația actuală a conținuturilor unui cuvânt, specifică unui dicționar sincron explicativ de uz general. Spre exemplu, un cuvânt de tipul *ștengar*, tratat în mod constant în edițiile anterioare ale DEX-ului în felul următor:

ȘTENGĂR, *ștengari*, s. m. (Adesea adjectival) Tânăr, copil zburdalnic, care se ține de pozne sau umblă hoinar. ♦ Bărbat ușuratic, afemeiat. – **Șteng** + suf. *-ar*

poate fi reevaluat morfosemantic astfel:

ȘTENGĂR, *ștengari*, s.m. (Adesea adjectival) Persoană tânără, copil zburdalnic, care se ține de pozne sau umblă hoinar. ♦ Bărbat ușuratic, afemeiat; (rar) s.f. ștengăriță. – **Șteng** + suf. *-ar*.

2.4. În egală măsură, este necesară o revizuire atentă a noilor sensuri prezente în comunicarea curentă sau specializată, atât a celor interne (analogice), cât mai ales a celor datorate calcului lexical de structură semantică după modele externe (la un nivel secundar, etimologice). Prezentăm, în paralel, varianta actuală a tratării sensurilor unor cuvinte și varianta pe care o considerăm mai adecvată și mai actuală în noua configurație semantică a limbii, cu completări care vizează, pe lângă sensurile noi, și colocațiile sau unitățile frazeologice aferente acestora:

ARHIVĂ, *archive*, s. f. **1.** Totalitatea actelor sau documentelor unei instituții, unui oraș etc. care se referă la activitatea lor trecută. **2.** Birou, cameră, instituție etc. unde se păstrează asemenea acte. – Din fr. **archives** (DEX¹⁻²) vs

ARHIVĂ, *archive*, s.f. **1.** Totalitatea actelor sau documentelor unei instituții, unui oraș etc. care se referă la activitatea lor trecută. **2.** Birou, cameră, instituție etc. unde se păstrează asemenea acte. **3.** (Inform.) fișier comprimat al unui computer. [Var. înv.: *arhiv* s.n.] Din fr. *archives*. Var. *arhiv*, din germ. *Archiv*, lat. *archivum* (DEX³);

EDIȚIE, *ediții*, s. f. **1.** Totalitatea exemplarelor unei opere tipărite, dintr-unul sau mai multe tiraje, pentru care s-a folosit același zaț tipografic. ♦ *Ediție specială* = tiraj suplimentar al unui ziar publicat în afara periodicității obișnuite, cu prilejul unui eveniment important, al unei sărbători etc. *Ediție critică* = ediție a unui text (vechi, clasic etc.) stabilit prin compararea variantelor și însoțit de comentarii și de aparatul critic necesar. *Ediție definitivă* = ediție al cărei text a fost văzut de autor și considerat ca definitiv. **2.** Versiune. **3.** Competiție sportivă care are loc periodic. [Var.: *edițiune* s.f.] – Din fr. *édition*, lat. *editio*, **-onis** (DEX¹⁻²) vs

EDIȚIE, *ediții*, s.f. **1.** Totalitatea exemplarelor unei opere tipărite, dintr-unul sau mai multe tiraje, pentru care s-a folosit același zaț tipografic. ♦ *Ediție specială* = tiraj suplimentar al unui ziar publicat în afara periodicității obișnuite, cu prilejul unui eveniment important, al unei sărbători etc. *Ediție critică* = ediție a unui text (vechi, clasic etc.) stabilit prin compararea variantelor și însoțit de comentarii și de aparatul critic necesar. *Ediție definitivă* = ediție al cărei text a fost văzut de autor și considerat ca definitiv. *Ediție revizuită*. **2.** Versiune (3), manieră de prezentare a unui produs (comercial). *Ediție de lux*, *ediție de colecție*, *ediție limitată*, *ediție de vară/iarnă*, *ediție anuală* etc. **3.** Competiție sportivă care are loc periodic. [Var. înv.: *edițiune* s. f.] – Din fr. *édition*, lat. *editio*, **-onis**. Sensul 2, după engl. *edition* (DEX³);

SEZÓN, *sezoane*, s. n. Perioadă de timp a anului corespunzând aproximativ unui anotimp. ♦ Perioadă a anului caracterizată prin apariția anumitor fenomene sau printr-o intensă activitate în unele domenii; timp al anului potrivit pentru a întreprinde anumite acțiuni condiționate de caracteristicile anotimpului. *Sezon de băi*. ♦ Loc. adj. *De sezon* = propriu, potrivit unui anumit sezon; *fig. de actualitate*. – Din fr. **saison** (DEX¹⁻²) vs

SEZÓN, *sezoane*, s.n. **1.** Perioadă de timp a anului corespunzând aproximativ unui anotimp. *Sezon estival*. ♦ Perioadă a anului caracterizată prin apariția anumitor fenomene sau printr-o intensă activitate în unele domenii; timp al anului potrivit pentru a întreprinde anumite acțiuni condiționate de caracteristicile anotimpului. *Sezon de băi*. ♦ Activitățile desfășurate în acel interval. *Sezon sportiv*, *sezon competițional*. ♦ Loc. adj. *De sezon* = propriu, potrivit unui anumit sezon; *fig. de actualitate*. **2.** Una sau mai multe serii ale unor programe de televiziune cu același titlu sau cu aceleași personaje; serie, ediție. – Din fr. *saison*. Sensul 2, după engl. *season* (DEX³).

2.5. O propunere inovatoare, îndrăzneță pentru tradiția lexicografică românească, dar în acord cu tratamente similare în dicționarele explicative reprezentative cel puțin din lexicografia romană este scoaterea din categoria cuvintelor-intrare a derivatelor abstracte în *-re* și a adjectivelor participiale regulate și includerea lor, fără definiție sau etimologie, în poziția penultimă a structurii articolului verbului-bază. Astfel s-ar evita repetarea inutilă a unor derivate sau conversiuni regulate, care nu aduc niciun plus de informație și a căror situație poate fi explicată în materialul introductiv. Excepție de la această propunere pot fi situațiile particulare, respectiv acelea care aduc în plus informații de ordin semantic sau care reprezintă românizări realizate prin echivalarea sufixului unui model extern analizabil. Spre exemplu, în cazul unui substantiv de tipul *climatizare*, tratat actualmente astfel:

CLIMATIZĂRE, *climatizări*, s. f. Operație prin care aerul dintr-o încăpăre este menținut la o anumită temperatură, umiditate, puritate etc. – După fr. *climatisation* (DEX 1975) / **CLIMATIZĂRE**, *climatizări*, s. f. Operație prin care aerul dintr-o încăpăre este menținut la o anumită temperatură, umiditate, puritate etc. – V. **climatiza**. Cf. fr. *climatisation* (DEX 2016),

trebuie menționate cu toată siguranța, după opinia noastră, etimonul extern direct: Din fr. *climatisation* și procedeul de adaptare (cu echivalarea sufixului), pentru ca utilizatorul să înțeleagă că se află în fața unui împrumut adaptat la structura limbii române prin echivalarea sufixului fr. *-ation* cu corespondentul său intern perfect *-re*¹².

2.6. O altă propunere similară este includerea la sfârșitul articolului de dicționar, înainte de variante, a derivatelor diminutive și augmentative. Această propunere, preluată mai ales din lexicografia italiană, ar da posibilitatea evitării unor articole redundante și ar favoriza, ca atare, introducerea unor cuvinte și sensuri noi în cuprinsul unui unic volum tipărit. Spre exemplu, o succesiune alfabetică „clasică” de tipul

MĂMĂ, *mame*, s. f. **1**. Femeie considerată în raport cu copiii ei, nume pe care i-l dau copiii acestei femei când i se adresează sau când vorbesc despre dânsa; maică, muică, mamaie, mamacă, neneacă. ◇ Loc. adj. *De mamă* = (despre relații de rudenie) care se află în linie maternă. ◇ Expr. *Vai de mama mea* (sau *ta, lui* etc.) =

¹² Această situație, care poate fi considerată, în egală măsură, un tip particular de calc lexical, este perfect explicabilă din punct de vedere istoric și structural și se întâlnește în numeroase situații similare, dintre care cităm, după DELR I, litera A (ediția electronică: <https://delr.solirom.ro/>): **abducere** s.f. „abducție” < fr. *abduction*, lat. neol. *abductio*, *-onem* (cu echivalarea sufixului), **acetilare** s.f. „proces chimic de introducere a radicalului acetyl în molecula unui compus organic” < fr. *acétylation* (cu echivalarea sufixului), **adecvare** s.f. „potrivire” < fr. *adéquation* (cu echivalarea sufixului), **alfabetizare** s.f. < fr. *alphabétisation* (cu echivalarea sufixului) etc. Despre această interesantă modalitate de adaptare a etimoanelor abstracte externe, vezi, cu exemple și bibliografie, Moroianu 2017: 335-347.

vai de mine (sau de tine, de el etc.). (*De*) *mama focului* = grozav, strașnic, extraordinar. *La mama dracului* = foarte departe. *De când mama m-a* (sau *te-a, l-a* etc.) *făcut* = de când sunt (sau ești, este etc.) pe lume; de totdeauna. *De* (sau *pe*) *când era mama fată (mare)* = de foarte multă vreme. (Pop.) *A cere cât pe mă-sa* = a pretinde un preț exagerat. *O mamă de bătaie* = o bătaie strașnică. ♦ Femela unui animal în raport cu puii ei. **2.** (La voc.) Termen (afectuos) cu care o femeie se adresează copiilor ei sau, *p. ext.*, unei persoane mai tinere. **3.** Termen de politețe folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie (în vârstă). **4.** Compuse: *Mamă-mare* (sau, pop., *bătrână, bună*) = bunică. *Mamă-soacră* = soacră. *Mama* (sau *muma*)-*pădurii* (sau *-pădurilor*) = **a**) personaj din mitologia populară, închipuit de obicei ca o bătrână urâtă și rea, care umblă prin păduri ademenind copii, ucigând oameni etc.; **b**) plantă erbacee, parazită, cu tulpina fără frunze, acoperită cu solzi și cu flori purpurii (*Latharea squamaria*). **5.** Fig. Izvor, cauză. [Var.: (reg.) *múma* s. f.] – Lat. **mamma**.

MĂMÎCĂ, *mămici*, s. f. (Fam.) Diminutiv al lui *mamă*; mămîță, mămîțică, mămucă, mămulică, mămuliță, mămuşoară, mămură. – **Mamă** + suf. *-ică*.

MĂMÎȚĂ, *mămîțe*, s. f. (Fam.) Mămică. [Var.: **mămîță** s. f.] – **Mamă** + suf. *-iță*.

MĂMÎȚICĂ s. f. (Fam.) Diminutiv al lui *mămîță*. [Var.: **mămîțică** s. f.] – **Mămîță** + suf. *-ică*.

MĂMŪCĂ, *mămuci*, s. f. (Reg.) Mămică. – **Mamă** + suf. *-ucă*.

MĂMULÎCĂ, *mămulici*, s. f. (Reg.) Mămică. – **Mamă** + suf. *-ulică*.

MĂMULÎȚĂ, *mămulite*, s. f. (Pop.) Mămică. – **Mamă** + suf. *-uliță*.

MĂMUȘOARĂ, *mămușoare*, s. f. (Pop.) Mămică. – **Mamă** + suf. *-ușoară*.

MĂMŪȚĂ, *mămuțe*, s. f. (Rar) Mămică. – **Mamă** + suf. *-uță*.

prezentă în DEX se poate transforma în una de tipul:

MĂMĂ, *mame*, s. f. **1.** Femeie considerată în raport cu copiii ei, nume pe care i-l dau copiii acestei femei când i se adresează sau când vorbesc despre dânsa; maică, muică. ♦ Loc. adj. *De mamă* = (despre relații de rudenie) care se află în linie maternă. ♦ Expr. *Vai de mama mea* (sau *ta, lui* etc.) = vai de mine (sau de tine, de el etc.). (*De*) *mama focului* = grozav, strașnic, extraordinar. *La mama dracului* = foarte departe. *De când mama m-a* (sau *te-a, l-a* etc.) *făcut* = de când sunt (sau ești, este etc.) pe lume; de totdeauna. *De* (sau *pe*) *când era mama fată (mare)* = de foarte multă vreme. (Pop.) *A cere cât pe mă-sa* = a pretinde un preț exagerat. *O mamă de bătaie* = o bătaie strașnică. ♦ Femela unui animal în raport cu puii ei. **2.** (La voc.) Termen (afectuos) cu care o femeie se adresează copiilor ei sau, *p. ext.*, unei persoane mai tinere. **3.** Termen de politețe folosit de cineva pentru a vorbi cu (sau despre) o femeie (în vârstă). **4.** Compuse: *Mamă-mare* (sau, pop., *bătrână, bună*) = bunică. *Mamă-soacră* = soacră. *Mama* (sau *muma*)-*pădurii* (sau *-pădurilor*) = **a**) personaj din mitologia populară, închipuit de obicei ca o bătrână urâtă și rea, care umblă prin păduri ademenind copii, ucigând oameni etc.; **b**) plantă erbacee, parazită, cu tulpina fără frunze, acoperită cu solzi și cu flori purpurii (*Latharea*

squamaria). **5.** Fig. Izvor, cauză. **Diminutive** (la **1, 2**): mămică [mămicúță], mămîță [mămițică], (reg.) mămúcă, mămulică, (pop.) mămuliță, (reg.) mămulúcă, mămuleănă, mămulúță, mămúșoară, (rar) mămúță. [Var.: (reg.) **múmă** s. f.] – Lat. **mamma**.

2.7. De asemenea, propunem stabilirea unor criterii mai clare și mai conforme cu caracterul explicativ al dicționarului pentru selectarea și indicarea **variantelor lexicale, altele decât cele acceptate de normele literare în actuala etapă de evoluție a limbii**. După opinia noastră, în DEX este necesar să fie semnalate, în primul rând, variantele interne cu grad relativ ridicat de frecvență sau prezente în operele literare, cu explicații analogice sau stilistice, în al doilea rând, variantele etimologice ale cuvintelor moștenite, importante pentru evoluția formală de la latină la română și, în al treilea rând, variantele externe (etimologice) ale împrumuturilor culturale, cu precădere cele care au coexistat începând cu epoca modernă de evoluție a limbii (vezi, spre exemplu, variantele substantivale în *-ie* și *-iune*, *-aj* și *-agiu* etc., variantele accentuale, etimologice sau analogice, variantele morfologice etc.). Indiferent de tipul lor, variantele trebuie precedate de indicații de uz sau etimologice și nu necesită informații gramaticale decât atunci când, mai degrabă accidental, suferă modificări de natură morfologică (schimbări de gen și număr la nume, de conjugare la verb etc.)¹³

2.8. În sfârșit, este absolut necesară revizuirea și completarea etimologiilor, atât interne cât, mai ales, externe, inclusiv adăugarea modelelor externe care explică apariția unor sensuri noi, în acord cu DLR și DELR. Ca principiu, urmărim reducerea până la eliminare totală a indicației etimologice Cf. ... și înlocuirea ei cu indicarea unor etimoane explicabile în primul rând formal și semantic, în al doilea rând geografic, istoric, referențial și stilistic. Dăm, în continuare, câteva exemple comparative între DEX și DLR, respectiv DELR, literele A - D:

ABIETACÉE, abietacee, s.f. Pinacee [Sic!]. [Pr.: -bi-e-] Din fr. *abiétacée* (DEX) vs **ABIETACÉE** s.f. (mai ales la pl.) „familie de conifere cuprinzând arbori din specia bradului”. Din fr. *abiétacée(s)*, lat. sav. *Abietaceae* (DLR/DELR);

ABRAZÁRE, abrazări s.f. (Rar) Abraziune (2). Cf. fr. *a b r a s i o n* (DEX) vs **ABRAZÁRE** s.f. „abraziune” Din *abraziune* (cu substit. sufixului) (DLR/DELR);

BABALÁC, *babalâci*, s. m. **1.** (Fam. și depr.) Om bătrân și neputincios; om îmbătrânit înainte de vreme. **2.** Stâlp gros de lemn care străbate ca o axă verticală centrul morii de vânt pentru ca aceasta să poată fi învârtită în bătaia vântului. – Din tc. *babalıc* (DEX) vs **BABALÁC** s.m. „(peior.; înv. termen respectuos) bătrân

¹³ Dublarea – actuală – a informației gramaticale la variantele fonetice ale cuvântului-titlu este cu totul redundantă.

(ramolit); bărbat de vârstă înaintată; (Mold.) lemn gros care susține moara de vânt; (Dobr.) cui de lemn fixat în capătul bărcii de pescuit, de care se ancorează barca sau năvodul”. Din tc. *babalık*. Sensul „bătrân ramolit”, prin etim. pop. după *babă* (DELR);

CANÁL, *canale*, s. n. **1.** Albie artificială sau amenajată care leagă între ele două fluvii, un râu cu un lac etc. și care servește la navigație, la irigații sau la construcții hidrotehnice. ♦ Curs de apă îndiguit și drenat cu scopul de a-l face navigabil, de a preveni inundațiile etc. ♦ Cale de circulație pe apă (ținând loc de stradă) în orașele așezate la mare sau pe fluvii. ♦ Porțiune de mare situată între două țărmuri apropiate. **2.** Conductă (construită din beton, tuburi îmbinate, șanțuri sau rigole) destinată să transporte lichide, în diferite scopuri. **3.** Formațiune organică în formă de tub, vas sau cale de comunicație în organismele animale sau vegetale (prin care circulă substanțele nutritive, secreții etc.). [Pl. și: **(1)** *canaluri*] – Din fr. *canal*, lat. *canalis* (DEX) vs **CANÁL**¹ s.n. „conductă de apă; albie artificială care leagă între ele două fluvii, un râu cu un lac etc.; (bot., anat.) formațiune organică în formă de tub, prin care circulă substanțe nutritive, secreții etc.; cale de transmisiune unilaterală a programelor sonore sau vizuale; cale de acces a informațiilor într-un sistem electronic de calcul” 1782, var. *canále*². Din fr. *canal*. Var. *canale*², din it. *canale*. Cu sensurile „cale de transmisiune unilaterală a programelor sonore sau vizuale, cale de acces a informațiilor într-un sistem electronic de calcul”, după engl. *channel* (DELR);

CANEÁ, *canele*, s. f. Cep de lemn sau de metal, fixat într-un vas, prevăzut la capătul liber cu un robinet de scurgere, care servește la scoaterea lichidului dintr-un vas. [Var.: *caná* s.f.] – Refăcut din **canele** (pl. lui *canelă*, rar „canea” < ngr. *kanélla*, bg. *kanela*) (DEX 1975 și 1998) și, inexplicabil, **CANÁ**, *canele*, s. f. Cep de lemn sau de metal, fixat într-un vas, prevăzut la capătul liber cu un robinet, care servește la scoaterea lichidului dintr-un vas. [Var.: **caneá** s.f.] – Refăcut din **canele** (pl. lui *canelă*, rar „canea” < ngr. *kanélla*, bg. *kanela*) (DEX 2009 - 2016) vs. **CANEÁ** s.f. „țeavă de lemn sau de metal, care se pune la butoi pentru a scoate conținutul” [Var. *canélă*, *caná*²]. Refăcut din pl. *canele* al lui *canelă* (din it. *cannella*, fr. *cannelle* (prin reformularea aceluiași conținut din DELR s.v.);

DACIÁDĂ, *daciade*, s. f. (Ieșit din uz) Competiție sportivă românească, cu caracter de masă, organizat din doi în doi ani înainte de 1989. – *Dac* + suf. *-iadă* (DEX) vs **DACIÁDĂ** s.f. (ieșit din uz) „competiție sportivă românească cu caracter de masă, care se organiza din doi în doi ani, cu etape finale pe țară”. *Dacia* (n. pr.) + suf. *-adă*, după *olimpiadă* (DELR).

CONCLUZII

Conceput ca sinteză a lexicografiei explicative românești de uz general, sinteză cu un declarat și real caracter reprezentativ și oficial, *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) trebuie să își onoreze toate aceste calități, în conformitate cu patronajul său academic, care îi conferă echilibru și acuratețe științifică, cu respectul față de limba pe care o reprezintă în toate aspectele ei (implicit, față de vorbitorii ei din cele mai variate categorii), atât față de limba de cultură, cea veche și cea nouă, cât și de nivelul actual de dezvoltare a limbii standard, cu atenție particulară asupra inovațiilor structurale care tind să se impună în uz. În măsura posibilului, noul DEX trebuie să fie în concordanță cu *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* (DOOM), cu *Dicționarul-tezaur al limbii române* (DLR) și cu *Dicționarul etimologic* (DELR), cele trei lucrări academice fiind rezultatul unei dorite concepții unitare asupra vocabularului românesc de ieri, de azi și de mâine. În sfârșit, noul DEX trebuie să corespundă ca manieră de realizare și de utilizare publicului actual și situației actuale din domeniul lexicografiei, știință care tinde să îmbrace, treptat, prin dicționarele scoase pe piața editorială, forme cât mai consistente, mai eficiente, mai accesibile și, mai ales, cât mai atractive.

REFERINȚE

- Barbu, Ana-Maria et al., 2020, *Inventar de cuvinte și sensuri noi atestate în mediul online*. Volumul I, București: Editura Academiei Române (ICSO)
- Coteanu, Ion, Luiza Seche, Mircea Seche (coord.), 1975, *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei (DEX¹).
- Coteanu, Ion, Lucreția Mareș (coord.), 1996, *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic; retipărit cu adăugiri în 1998, 2009, 2012, 2016 (DEX²).
- Coteanu, Ion, Ion Dănilă, Nicoleta Tiugan (coord.), 1988, *Supliment la Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei (DEX-S).
- DEVOTO-OLI (2012). *Vocabolario della lingua italiana*. A cura di Luca Serianni e Maurizio Trifone. Milano: Le Monnier.
- GARZANTI 2010, *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*. Direzione scientifica: Giuseppe Patota. Milano: Garzanti Linguistica.
- Macrea, Dimitrie și Emil Petrovici (coord.), 1955–1958, *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. I–IV, București: Editura Academiei (DLRLC).
- Macrea, Dimitrie (coord.), 1958, *Dicționarul limbii române moderne*. București: Editura Academiei Române.
- Moroianu, Cristian, 2017, „Adaptarea împrumuturilor prin echivalare sufixală”, în Maria Stanciu Istrate și Daniela Răuțu (ed.), *Lucrările Celui de-al 6-a Simpozion internațional de lingvistică* (București, 29–30 mai 2015). București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 335–347.
- PETIT ROBERT 2008, *Le nouveau Petit Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey. Paris: Le Robert.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana (coord.), 2005, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Univers Enciclopedic (DOOM²).

REFERINȚE ELECTRONICE

<https://delr.solirom.ro/>
<https://dlri.ro/>
<https://dexonline.ro/>
<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>
<https://www.treccani.it/vocabolario/>
<https://dle.rae.es/>
<https://www.merriam-webster.com/dictionary>
<https://dictionnaire.lerobert.com>
<https://www.duden.de/>

**DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE (DEX³)
PROPOSALS REGARDING ITS STRUCTURE**

Abstract

The present article comprises an overview of the main characteristics of DEX, mainly regarding its current structure content, and suggests several improvements for this dictionary's upcoming edition. First of all, DEX should be correlated with the other dictionaries elaborated by the Romanian Academy, namely DOOM, DLR and DELR. The new edition should contain a more detailed foreword, explaining the principles and the structure of the dictionary and thus making it more user-friendly. The words and meanings included in DEX should reflect the current phase of the Romanian language. Also, more clear-cut criteria are necessary for the treatment of lexical variants. Overall, the third edition of DEX needs an updated structure that would reduce the gap between Romanian and European lexicography.